

Spis treści

Wykaz skrótów.....	7
Wstęp	11
Rozdział I. Diecezja łódzka do roku 1989.....	19
1. Zarys dziejów do roku 1945	19
2. Kościół łódzki wobec nowej rzeczywistości (1945–1989)	29
3. Struktura terytorialna diecezji łódzkiej i jej przemiany do roku 1989	41
Rozdział II. Polityka państwa wobec Kościoła oraz budownictwa sakralnego (1945–1989).....	61
1. Stopniowa radykalizacja (1945–1956)	61
2. Epoka gomułkowska (1956–1970).....	74
3. Dekada Edwarda Gierka (1970–1980)	91
4. Droga do normalizacji (1980–1989).....	104
5. Organy władzy odpowiedzialne za politykę wyznaniową.....	112
Rozdział III. Problem budownictwa sakralnego w diecezji w pierwszej powojennej dekadzie (1945–1956).....	135
1. Odbudowa świątyń	135
2. Przejmowanie kościołów protestanckich.....	155
3. Budowa nowych obiektów sakralnych	168
Rozdział IV. Stagnacja w budowie kościołów (1956–1970)	191
1. Łódź	195
2. Pozostały obszar diecezji.....	212
3. Nielegalne budownictwo	227
Rozdział V. Zawiedzione nadzieje (1970–1980).....	239
1. Potrzeby w zakresie budownictwa sakralnego	239
2. Budowa nowych kościołów	260

3. Rozbudowy i odbudowy	282
4. Odrzucone inwestycje.....	298
5. Nielegalne budownictwo	311
Rozdział VI. Rozwój budownictwa w latach 80.....	325
1. Stare przepisy, nowe czasy (1980–1981).....	325
2. Przełom (1982–1985)	347
3. Boom inwestycyjny w drugiej połowie lat 80.	377
Rozdział VII. Inwigilacja środowisk katolickich zaangażowanych w budownictwo sakralne.....	401
Zakończenie	421
Bibliografia	427
Aneksy	444

Wykaz skrótów

AAŁ	– Archiwum Archidiecezji Łódzkiej
AAN	– Archiwum Akt Nowych
AIPN BU	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie Biuro Udostępnień
AIPN Ld	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi
AK	– Armia Krajowa
AKDŁ	– Akta Kurii Diecezjalnej Łódzkiej
AMBJ	– Archiwum parafii Matki Boskiej Jasnogórskiej w Łodzi
AMKH	– Archiwum prywatne Marii Kaczorowskiej-Herman
APŁ	– Archiwum Państwowe w Łodzi
APPŁ	– Archiwum Państwowe w Płocku
APPT	– Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim
APW	– Archiwum Państwowe w Warszawie
ASKEP	– Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski
BHP	– Bezpieczeństwo i Higiena Pracy
BOR	– Biuro Ochrony Rządu
BP	– Biuro Polityczne
DA	– Duszpasterstwo Akademickie
DAF	– Deutsche Arbeitsfront (Niemiecki Front Pracy)
FJN	– Front Jedności Narodowej
GRN	– Gromadzka Rada Narodowa
GS	– Gminna Spółdzielnia
IPN	– Instytut Pamięci Narodowej
KBUiA	– Komitet Budownictwa, Urbanistyki i Architektury w Warszawie
KC	– Komitet Centralny
KdSBP	– Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego
KEdSBK	– Komisja Episkopatu do Spraw Budowy Kościołów
KEP	– Konferencja Episkopatu Polski
KG	– Komitet Gminny
KIK	– Klub Inteligencji Katolickiej
KL	– Konzentrationslager (obóz koncentracyjny)

KŁ	– Komitet Łódzki
KM MO	– Komenda Miejska Milicji Obywatelskiej
KOR	– Komitet Obrony Robotników
KP	– Komitet Powiatowy
KPP	– Komunistyczna Partia Polski
KPZR	– Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego
KRN	– Krajowa Rada Narodowa
KS	– Klub Sportowy
KSM	– Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży
KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
KW	– Komitet Wojewódzki
KW MO	– Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej
KWB	– Kopalnia Węgla Brunatnego
KZMP	– Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej
MAP	– Ministerstwo Administracji Państwowej
MBP	– Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
MKS	– Międzyzakładowy Komitet Strajkowy
MO	– Milicja Obywatelska
MPK	– Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne
MRN	– Miejska Rada Narodowa
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MSZ	– Ministerstwo Spraw Zagranicznych
NRD	– Niemiecka Republika Demokratyczna
NSDAP	– Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników)
NSZZ	– Niezależny Samorządny Związek Zawodowy
NZS	– Niezależne Zrzeszenie Studentów
OKK	– Okręgowa Komisja Księży
ONR	– Obóz Narodowo-Radykalny
OOP	– Oddziałowa Organizacja Partyjna
PDRN	– Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej
PKP	– Polskie Koleje Państwowe
PKWN	– Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PMRN	– Prezydium Miejskiej Rady Narodowej
POP	– Podstawowa Organizacja Partyjna
PPR	– Polska Partia Robotnicza
PPRN	– Prezydium Powiatowej Rady Narodowej
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa

PRNmŁ	– Prezydium Rady Narodowej miasta Łodzi
PRON	– Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego
PSL	– Polskie Stronnictwo Ludowe
PWN	– Państwowe Wydawnictwo Naukowe
PWRN	– Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
PZPR	– Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RdSW	– Referat do Spraw Wyznań
RFN	– Republika Federalna Niemiec
RN	– Rada Narodowa
RNmŁ	– Rada Narodowa miasta Łodzi
ROPCiO	– Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela
RP	– Rzeczpospolita Polska
SARP	– Stowarzyszenie Architektów Polskich
SB	– Służba Bezpieczeństwa
SD	– Stronnictwo Demokratyczne
SDKPiL	– Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy
SGGW	– Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
SL	– Stronnictwo Ludowe
SP	– Stronnictwo Pracy
TEOB	– Teczka Ewidencji Operacyjnej na Biskupa
TEOK	– Teczka Ewidencji Operacyjnej na Księdza
TEOP	– Teczka Ewidencji Operacyjnej na Parafię
TRJN	– Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej
TW	– Tajny Współpracownik
TZP	– Tymczasowy Zarząd Państwowy
UB	– Urząd Bezpieczeństwa
UdSW	– Urząd do Spraw Wyznań
UMŁ	– Urząd Miasta Łodzi
USA	– United States of America (Stany Zjednoczone)
UW	– Urząd Wojewódzki
WA	– Wydział Administracyjny
WBUiA	– Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury
WdSW	– Wydział do Spraw Wyznań
WP	– Wojsko Polskie
WRN	– Wojewódzka Rada Narodowa
WSD	– Wyższe Seminarium Duchowne
WUBP	– Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
WUdSBP	– Wojewódzki Urząd do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego
WUSW	– Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych

- ZBoWiD – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
- ZMŁ – Zarząd Miejski w Łodzi
- ZMP – Związek Młodzieży Polskiej
- ZMS – Związek Młodzieży Socjalistycznej
- ZMW – Związek Młodzieży Wiejskiej
- ZPB – Zakłady Przemysłu Bawełnianego
- ZSL – Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
- ZSMP – Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej
- ZSRS – Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
- ZWM – Związek Walki Młodych

Wstęp

Kościół rzymskokatolicki w dziejach narodu polskiego odgrywał zasadniczą rolę. W czasach zniewolenia (także w okresie tzw. Polski Ludowej) był ostoją patriotyzmu, kultury i tradycji. Problem we wzajemnych relacjach państwo-Kościół w latach 1945–1989 wynikał przede wszystkim z konfliktu o podłożu ideologicznym. Nowe, powojenne władze Polski zaczęły realizować proces wypierania religijności z życia codziennego Polaków. Obok rugowania wszelkich symboli religijnych z miejsc publicznych czy katechezy ze szkół, szczególną „troską” otaczano działalność zmierzającą do hamowania inwestycji związanych z budownictwem sakralnym, co stanowiło istotny element polityki wyznaniowej państwa i było emanacją ogólnego konfliktu między Kościołem rzymskokatolickim a władzami państwowymi w tzw. Polsce Ludowej.

Tematem niniejszej książki jest budownictwo sakralne w diecezji łódzkiej w latach 1945–1989. Jej cel to dokonanie analizy badanego problemu oraz stosunku władz państwowych do rosnących potrzeb Kościoła rzymskokatolickiego, wynikających z zachodzących w PRL dynamicznych przemian związanych z industrializacją, urbanizacją i rozwojem demograficznym większych ośrodków miejskich. Zatem pierwszym problemem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jak w sytuacji negatywnego stosunku władzy państwowej wobec Kościoła, walczącej z wszelkimi przejawami religijności, hierarchowie diecezji łódzkiej dbali o rozwój budownictwa sakralnego. Analizując to zagadnienie, odniesiono się do ogólnokrajowego prawodawstwa regulującego kwestie dotyczące relacji między państwem a Kościołem, a także procesu wznoszenia, rozbudowy czy odbudowy kościołów i kaplic oraz metod stosowanych przez aparat państwowy w celu ograniczenia tej działalności. Następną kwestią była reakcja hierarchów diecezji łódzkiej na zachodzące w latach 1945–1989 zmiany demograficzne, wywołane skutkami drugiej wojny światowej, a także industrializacją i urbanizacją miast. W tym wypadku kluczowe okazały się wnioski hierarchów Kurii Biskupiej Diecezji Łódzkiej z planami budownictwa sakralnego, adresowane do władz państwowych. Na ich podstawie można wskazać miejsca najbardziej potrzebnych inwestycji z zakresu budowy, rozbudowy lub odbudowy kościołów oraz otrzymać odpowiedź na pytanie, jak wspomniane postulaty były odbierane przez władze

PRL, a także czy ogólnopolskie przełomy polityczne z roku 1956 oraz początku lat 70. i 80. wpłynęły na zmianę stosunku władz państwowych wobec tego problemu.

Pojęcie „budownictwo sakralne” w potocznym języku jest dość niejednoznaczne. W rozumieniu kanonów Kodeksu prawa kanonicznego wyróżnia się dwa rodzaje obiektów sakralnych: kościoły (budowle przeznaczone do sprawowania praktyk religijnych dla ogółu wiernych: świątynie parafialne bądź filialne) oraz kaplice (przeznaczone dla pożytku jakiejś wspólnoty lub grupy wiernych: klasztorne, szpitalne bądź cmentarne – a więc w miejscach, gdzie sprawowanie nabożeństw jest jedynie dodatkiem)¹. Z kolei w *Encyklopedii katolickiej* budowle wyznań chrześcijańskich zawarto w haśle „budownictwo kościelne” (co w tym znaczeniu jest szerszym pojęciem niż „budownictwo sakralne”), opisującym obiekty mające ścisły związek z kultem religijnym oraz z duszpasterską, kulturalną, charytatywną i społeczną działalnością Kościoła². Bardziej precyzyjne objaśnienia w tej materii podaje *Encyklopedia popularna PWN* – „kościół” został zdefiniowany jako świątynia rzymskokatolicka dostosowana do potrzeb kultu. Dokonano dodatkowo podziału definiowanego pojęcia według ustalonej w Kościele rzymskokatolickim hierarchii na katedry, bazyliki, kolegiaty, kościoły parafialne oraz kościoły filialne. Rozróznilo także kościoły o specjalnych funkcjach, np. kościoły klasztorne, cmentarne, odpustowe czy garnizonowe³. Kaplicę natomiast określono jako niewielką budowlę sakralną, wolno stojącą lub połączoną z większym kompleksem architektonicznym (zazwyczaj z kościołem) bądź też wydzielone pomieszczenie z ołtarzem stanowiące część większego obiektu⁴.

Wykładni pojęcia „budownictwo sakralne” dokonał także dyrektor UdSW Jerzy Sztachelski w piśmie okólnym z 12 września 1959 roku, stawiając wyraźną granicę między obiektami sakralnymi a obiektami kościelnymi. Jako obiekt sakralny uznano wszelkie budynki służące wyłącznie celom kultu religijnego (kościół, kaplice, domy modlitwy, sale modlitewne oraz inne budowle przeznaczone do odprawienia nabożeństw i wykonywania innych czynności związanych z obrzędowością religijną – w tym nawet kapliczki czy krzyże przydrożne). Budownictwem kościelnym nazwano natomiast obiekty służące celom kościelnym, ale nieprzeznaczone do sprawowania nabożeństw i wykonywania innych czynności kultowych (plebanie, domy parafialne, budynki klasztorne, kurialne, seminaryjne oraz inne budowle użytkowane przez instytucje kościelne lub zakonne i osoby duchowne)⁵. Definicję obiektu sakralnego

¹ F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, Opole 1958, s. 189, 204–208; B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 903, 910; T. Szczyński, *Miejsca święte w obowiązującym prawodawstwie Kościoła łacińskiego*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2010, R. XXIII, nr 2, s. 183–187.

² A. Liedtke, *Budownictwo kościelne*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, kolumna 1173.

³ *Kościół*, [w:] *Encyklopedia popularna PWN*, wyd. 27, Warszawa 1997, s. 405.

⁴ *Kaplica*, [w:] *Encyklopedia popularna PWN*..., s. 357.

⁵ AAN, UdSW, sygn. 48/81, Pismo okólnie UdSW z 12 września 1959 r. w sprawie wykładni pojęcia „budownictwo sakralne”, k. 65.

ostatecznie uregulowała ustawa z 17 maja 1989 roku o stosunkach państwa do Kościoła rzymskokatolickiego w PRL (z niewielkimi zmianami obowiązuje ona do dnia dzisiejszego): „inwestycją sakralną jest budowa, rozbudowa, odbudowa kościoła lub kaplicy, a także adaptacja innego budynku na cele sakralne”⁶.

Kolejnym zagadnieniem jest zdefiniowanie problemu samego budownictwa. W niniejszej pracy za tym pojęciem kryją się budowy, rozbudowy oraz odbudowy obiektów sakralnych. Przy klasyfikacji podejmowanych prac z zakresu budownictwa sakralnego w diecezji łódzkiej posłużono się terminologią zaczerpniętą z komunikatu KE dSBK z 1975 roku⁷.

Na podstawie powyższych rozważań autor dokonał własnej klasyfikacji inwestycji budowlanych Kościoła rzymskokatolickiego. Fundamentem typologii pozostał podział na budownictwo sakralne i budownictwo kościelne. Dla potrzeb niniejszej monografii autor skupił się tylko na analizie problemu budownictwa sakralnego. Przedstawiono go na przykładzie kościołów parafialnych, filialnych i zakonnych oraz kaplic filialnych i katechetycznych (będących bazą przyszłych parafii) znajdujących się na obszarze diecezji łódzkiej, które w latach 1945–1989 zostały wybudowane, rozbudowane lub odbudowane (bądź rozpoczęto przy nich wspomniane inwestycje lub wydano na nie zezwolenie). Ze względu na wielość szczegółów oraz dodatkowych wątków autor świadomie pominął elementy budownictwa sakralnego, dotyczące kaplic zakonnych, szpitalnych, cmentarnych czy prywatnych oraz tzw. obiekty towarzyszące związane z szeroko pojętym budownictwem kościelnym – co oczywiście nie wpłynęło negatywnie na ukazanie pełnego spektrum badanego zjawiska.

Zakres terytorialny podjętych badań określony został granicami diecezji łódzkiej z lat 1925–1992. Chronologię niniejszej pracy oparto na ramach czasowych obejmujących lata 1945–1989, a więc okres tzw. Polski Ludowej. Za początek badań obrano moment oswobodzenia obszaru diecezji łódzkiej spod okupacji niemieckiej w styczniu 1945 roku, a ich zwieńczeniem był schyłek istnienia PRL (grudzień 1989 r.). Nastąpił wówczas przełom w stosunkach państwo-Kościół, który stanowi odrębny problem badawczy.

W ostatnim czasie problem budownictwa sakralnego w latach tzw. Polski Ludowej zaczyna być popularnym przedmiotem badań zarówno historyków, jak i architektów. Za kluczową pracę naukową traktującą o tym zagadnieniu w wymiarze ogólnopolskim należy uznać monografię Ryszarda Gryza zatytułowaną: *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971–1980*. Ze względu na swój pionierski charakter monografia ta stanowi podstawowe źródło informacji o wymiarze ogólnopolskiej syntezy, pozwalające zarysować

⁶ Dz. U. 1989, nr 29, poz. 154, art. 41, ust. 2–3, *Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunkach Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*.

⁷ R. Gryz, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971–1980*, Kielce 2007, s. 100.

historyczne tło problemu budowy nowych kościołów i kaplic m.in. w diecezji łódzkiej. Omówieniem zagadnienia wznoszenia nowych obiektów sakralnych w powojennej historii Polski na przykładzie konkretnych diecezji zajęli się bp Wiktor Skworec (diecezja katowicka)⁸ oraz Andrzej Sznajder (diecezja częstochowska)⁹. Poza tym można też wyróżnić kilka pozycji odnoszących się do diecezji przemyskiej, podejmujących temat fenomenu bp. Ignacego Tokarczuka prowadzącego działalność na rzecz budownictwa sakralnego pomijającą restrykcyjne przepisy prawne PRL¹⁰. W 2016 roku ukazała się także książka pt. *Architektura VII dnia*¹¹ będąca rezultatem projektu zrealizowanego przez architektów z Wrocławia, którzy podjęli się zadania zliczenia kościołów wybudowanych po drugiej wojnie światowej.

Niezwykle istotną wartość dla poznania wymiaru architektonicznego budownictwa sakralnego w diecezji łódzkiej miały monografie poświęcone roli zespołów parafialnych w kształtowaniu krajobrazu aglomeracji łódzkiej autorstwa Marka Grymina¹² i Roberta Wróbla¹³ – o nowych kościołach w diecezji łódzkiej w latach 1945–1989. Jednakże temat polityki władz wobec budownictwa sakralnego został potraktowany marginalnie, a głównym przedmiotem badań był aspekt architektoniczny analizowanych obiektów sakralnych oraz ich rola w kreowaniu życia społeczności lokalnej. Zatem przedstawienie zagadnienia badanego problemu w diecezji łódzkiej ma na celu uzupełnienie luki w dotychczasowej historiografii. Żadna z powstałych dotąd publikacji nie odnosi się do problemu budownictwa sakralnego na tym obszarze Polski widzianego z perspektywy stosunków państwo-Kościół.

Największy zasób dokumentów dotyczących budownictwa sakralnego w diecezji łódzkiej w latach 1945–1989 został zgromadzony w AAN w Warszawie. Przy opracowywaniu niniejszego tekstu wykorzystano głównie dokumenty wytworzone przez UdSW. Zawierały one wnioski kurii biskupiej w Łodzi, plany w sprawie budowy nowych kościołów, korespondencję między hierarchami lub świeckimi wierzniymi a pracownikami UdSW oraz wydane przezeń zarządzenia, dyrektywy i pisma okólne, a także ogólne analizy wykorzystywane następnie do prowadzenia polityki wyznaniowej. Spośród innych zespołów cenne okazały się również materiały MAP oraz KC PZPR.

⁸ W. Skworec, *Budownictwo kościołów w diecezji katowickiej w latach 1945–1989*, Katowice 1996.

⁹ A. Sznajder, *Budownictwo kościołów w diecezji częstochowskiej w latach 1945–1989*, Katowice 2016.

¹⁰ Na wyróżnienie zasługuje m.in.: H. Szareyko, *Nielegalne budownictwo sakralne jako fenomen religijno-społeczny. Studium na przykładzie diecezji przemyskiej*, Wrocław 2008; A. Boniecki, *Budowa kościołów w diecezji przemyskiej*, Paryż 1979.

¹¹ I. Cichońska, K. Popera, K. Snopek, *Architektura VII dnia*, Wrocław 2016.

¹² M. Grymin, *Rola zespołów parafialnych w kształtowaniu przestrzeni miejskiej na obszarze aglomeracji łódzkiej w latach 1945–2006. Krajobraz sakralny*, Łódź 2006.

¹³ R. Wróbel, *Nowe kościoły diecezji łódzkiej 1945–1989. Uwarunkowania i klasyfikacja rzymskokatolickiej architektury sakralnej*, Łódź 2005.

Odpowiednikami UdSW w terenie były na poziomie województwa referaty do spraw wyznań (1950–1955) oraz wydziały do spraw wyznań (1955–1989), a na poziomie powiatów oraz dzielnic tzw. miast wydzielonych działały referaty do spraw wyznań (1950–1957). Wytworzone tam dokumenty trafiły w większości do archiwów państwowych. W opracowywaniu tematu budownictwa sakralnego diecezji łódzkiej autor skorzystał z zespołów APŁ, APPT, APŁ Oddział w Sieradzu, APPł oraz APW Oddział w Grodzisku Mazowieckim. Niezwykle cenny okazał się zasób APŁ, a szczególnie zespoły archiwalne PRNmŁ (składające się z jednostek obejmujących dane z lat 1950–1973) oraz UMŁ (od 1973 roku do końca PRL – mimo że ów organ terenowej administracji państwowej powołano w 1975 roku, znajdują się w nim archiwalia przejęte z UW w Łodzi, z lat 1973–1975). Zawierają one dokumenty wytworzone przez RdSW oraz WdSW w Łodzi, m.in. wnioski kurii biskupiej w Łodzi z planami budownictwa sakralnego i kościelnego, a także teczki wszystkich parafii diecezji łódzkiej, znajdujących się w latach 1975–1989 na obszarze województwa miejskiego łódzkiego (w wypadku najstarszych parafii ich materiał obejmuje okres 1945–1989). Analogicznie jak w UMŁ zostały zebrane dokumenty urzędów wojewódzkich obejmujących po 1975 roku swym działaniem część obszaru diecezji łódzkiej. Jednostki archiwalne wydziałów do spraw wyznań znajdują się zatem w zespole UW w Piotrkowie Trybunalskim (APPT), UW w Płocku (APPł), UW w Sieradzu (APŁ Oddział w Sieradzu) oraz UW w Skierniewicach (APW Oddział w Grodzisku Mazowieckim). Choć diecezja łódzka obejmowała skrawek obszaru województwa konińskiego, autor celowo pominął kwerendę w Archiwum Państwowym w Koninie, gdyż znajdowały się tam dwie parafie administrowane przez Kurię Biskupią Diecezji Łódzkiej, w których w latach 1945–1989 nie podjęto żadnych prac związanych z budownictwem sakralnym (na co wskazują m.in. zachowane sprawozdania z tamtejszego WdSW w zespole archiwalnym UdSW).

W celu ukazania pełnego spektrum badanego problemu autor podjął się także kwerendy w AIPN. Przyczyniła się ona do zaprezentowania działań podejmowanych przez władze państwowe w celu zahamowania budownictwa sakralnego, nieznanych z lektury pozostałych archiwaliów. Dla uzupełnienia obrazu diecezji łódzkiej autor wykorzystał akta operacyjne i śledcze z łódzkiego oraz warszawskiego oddziału AIPN. Niestety, pełna ocena zakresu inwigilacji aparatu represji tzw. Polski Ludowej jest niemożliwa z powodu niekompletnej bazy archiwalnej, zniszczonej na przełomie lat 1989–1990 – zwłaszcza tej dotyczącej działań przeciwko Kościołowi rzymskokatolickiemu. Poza tym ze względu na specyfikę archiwów IPN, związanych z brakiem możliwości przeprowadzenia przez badacza w pełni samodzielnej kwerendy problem stanowi także sam proces poszukiwania interesujących dokumentów¹⁴.

¹⁴ R. Łatka, *Problemy metodologiczne w prowadzeniu badań na temat historii Kościoła katolickiego w Polsce „ludowej”*. *Przegląd badań, postulaty badawcze*, „Dzieje Najnowsze” 2016, R. XLVIII, nr 1, s. 224.